

Papaq

Cəfər Cabbarlı

© Mənim Tanrım—Gözəllik. 2000

Gecə saat birin yarısı yuxarı məhlənin yeganə fəxri olan yeni tramvaydan enib 6-cı Təzə Pir küçəsilə evə gəldim. Bir-iki gün əvvəl yağış olduğundan küçə bərk mordov idi. Buna görə də çəkmələrimi almışdım əlimə, corablarımı da atmışdım çiynimə, balaqlarımı da çırmalamışdım dizdən yuxarı. Liğın içərisində sərçə kimi daşdan-daşa hopbana-hopbana gəldim. Ara-sıra daş bilib hopbandığım yer daş çıxmayanda mordov sıçrayıb yar-yaxama çırpılırdı. Varatlığım-maratlığım çamur içində idi. Böyük Səlyan küçəsinə bir azca qalmışdı. Uzaqdan qabağında bir qaraltı gördüm, qorxdum. Kimdir? – deyə uzaqdan cısqırdım ki, iş o yan-bu yan olsa, əkilə bilim.

—Mənəm, ay qardaş. Hər kimsən yaxın gəl, mənə kömək elə...

Mən bir fikirləşdim, gedim görüm. Birdən getdim, olmadı belə, oldu elə. Bir qənbərqulu çıxdı. Sonra bu xəlvət küçədə mənim hara imanım yetişəcəkdi? Milis yox, qaravulçu yox, dərimə saman təpərlər. Hələ ikicə gün qabaq bir allah bəndəsini küçənin tən ortasında uzatmışdılar. Harayına o məhəllənin zaslujni qaravulçusu olan çolaq Qaştandan başqa bir zürriyyət çıxmamışdı. Qayıtmaq istəyirdim, ancaq doğrusu bir azca kişiliyimə kəsir gəlirdi. Çünki səs arvad səsi idi. Arvad məni haraya çağırırsın, mən getməyim?!.. Ancaq orası var ki, arvadın özündən də bir azca şübhəli idim. Kim bilir olmadı belə, oldu elə... Xülasə, qiyrət mənə pərçim oldu...

Çəkmələrimin qaytanlarını sarıdım belimin qayışına, pencəyimin ətkələrini sancdım şalvarımın nifəsinə¹, papağımı sancdım pencəyimin qoltuq cibinə... Qorxdum, birdən iş qaçmağa muncər olar, papağım düşər. Özü cəhənnəmə, biabır olaram. Genə şapka-mapka olsa, dərd yarı idi. Mənimki xalis Buxara dərisindəndi. Deyərlər, qiyrəti qoydu qaçdı. Nə isə, əyildim, yerdən mükəmməl bir daş götürdüm və qaraltıya tərəf getməyə başladım. Bir az qalmış dayandım, diqqətlə baxdım. Kölgə durduğu yerdə yırgalanırdı. Özü də doğrudan da, çadralı bir arvada bənzəyirdi. Ancaq dalında bir qarzinka, qoltuğunda da nə isə adam cəmdəyinə bənzəyən bir şey vardı. Ancaq qaranlıqda seçilmirdi. Nə isə bir dəli şeytan mənə dedi: qayıt. Çünki bu arvad düz arvad isə, gecənin bu vaxtında burada nə

---

¹ Nifə – lifə sözünün təhrif olunmuş şəkli, şalvarın bel hissəsində bağ yerinə deyilir.

gəzir. Özü də qarzinkə ilə... Yaxında klub yox, kino yox, yığıncaq yox... Məhərrəm də deyil ki, məsciddən qayıdan olsun. Bulvardan da qayıdan ola bilməz. Çünki bu məhlədən tramvay xəttinə çıxmaq üçün yol olmadığından arvad-arvaddır, kişilər də şəhər içinə yenə bilmirlər. Yüz min bəla ilə işə gedib ölə-ölə qayıda bilsələr, odur ki, var. Daha klub, yığıncaq kimin yadına düşər. Bir də hələ tutalım ki, bu arvad dəli olub, məsələn, kartinadan gəlir. Yaxşı, bəs bu qarzinka nədir? Bir fikirləşdim ki, bəlkə oğurlayıb. Bu mümkün işdi. Milis yox, qaravulçu yox. Ancaq bəs qucağındakı çəmədan nə idi... Yenə bir dəyim qayıdım, nə lazım helə-belə gedim-getməyim. Böyük Səlyan¹ küçəsinin tininə çatdım. Hələ bura çatmışdım ki, bir də nə gördüm: başuva dönüm, yuxarıdan qəbiristan tərəfindən bir qaraltı, ardınca da 20-25 müsəlman ölüsü qaçırlar. Müsəlman ölüsü olduğunu da ondan bilirəm ki, hamısı ağ kəfəndə idi. Ölülər yaman çaxnaşmışdılar.

—Adə qaç, gəldi! Adə tut, qoyma. Adə qaç!—deyə qaça-qaç idi.

Mən əvvəl fikirləşdim ki, sahibi-salavatəleyh zühur edib. Ona görə də bütün qəbiristanlığın ölüləri qəbirdən baş qovzayırlar. Sonra gördüm yox, qaraltının əlində parıldayan bir şey qaçır. Ölülərin də yürüşü cəhad hücumuna bənzəmir. Onlar da qaçırlar. Gördüm hamı qaçır, dedim daha dayanmaq vaxtı deyil. Asta qaçan namərddir—deyə tüpürdüm dabanıma—qaç ki, qaçasan. Aşağıdan bir nəfər də gəlirdi. Gördü biz qaçırıq o da qayıtdı, başladı qaçmağa... Bir ürəyimdə fikirləşdim ki, xub biz qaçırıq-qaçırıq, bəs bu axmaq oğlu axmaq niyə qaçır. O ki, heç bilmir nə var, nə yox. Bəlkə heç qaçmalı bir şey yoxdur. Ancaq yenə ürəyimdə fikirləşib gördüm ki, doğrudan da, kişinin haqqı vardır. Nə lazım, birdən bu ölünün xoşuna gəlmədi. Tutub atanı yandırır... səsi də heç yerə çatmaz... Nə isə, hamımız qaçırıdık.

Mən bilirdim ki, bu məhlə başlı-başına saxlayır, yaşayır... Çığıra-çığıra aşağı tinə çatdım. Palçıqın içində yekə bir istəkan sınığı ayağımı kəsmişdi. Daha qaça bilmədim. Onsuz da özüm bir o qədər qorxacaq deyiləm. Odur ki, tinə çatdım, dayandım. Özümə toxtağ verirdim. Adamlar hələ də daldan qaçırdılar. Beş-altısı gəlib qabağımdan keçdi. Tinə sıxılıb ixtiyarsız dayanmışdım. Bir nəfər qara paltarda, əlində ətqiyməkeşi bunların dalınca yüyürürdü. Mən nəfəsimi çəkməyirdim. Nə var, nə olurdu? Anlaya bilmirdim. Bircə onu gördüm ki, corablarımın ikisi də çiyimdən düşmüş, çəkməmin də bir tayı yoxdur. Ancaq yaxşı ki, papağım yerindəydi... Əyilə-əyilə tını buruldum. O biri küçəyə sürünə-sürünə, yığıla-yığıla özümü yetirdim. Küçəmizə, dalanımıza bir azca qalmış bir də gördüm qara bir kölgə, dalında yekə bir kisə dalanımıza tərəf gəlir. Dalan qapısına çatdı, dayandı. Kisəsini yerə qoydu. Başladı o yan bu yana göz gəzdirməyə. Mən qorxudan dinməz dayanmışdım.

Bu adam kim idi? Kisəsində nə idi? Hələ bunu düşünürdüm ki, birdən bu adam dalanımıza baxdı və orada nə gördü, bilmirəm, ancaq tez kisəni yerə qoydu və dörd ayaq mənə tərəf götürüldü. Bunu görər-görməz mən də götürüldüm. Yenə də qaç ki, qaçasan. Ancaq hadisələr məni igidləşdirmişdi... Çox qaçmayıb bir azdan dönüb geriyyə

---

¹ İndiki Mikayıl Müşfiq küçəsi.

baxdım. Adam tını burulub sağ tərəfə qaçırdı. Mən dayandım, ancaq kisənin qorxusundan dalana yaxınlaşa bilmirdim. Doğrudan da, gecənin bu vaxtında bu zəhrimar kisə çox əsrarəngiz idi. Özü də nəhs kimi dalanın ağzına salınmışdı. İndi gəl bunun yanından keç görüm, necə keçirsən. Ax, bircə bilsə idim gecənin yarısında bu kisədə nə ola bilər... Çox dayandım. Ay da göyün ortasında dayanmışdı. O mənə baxırdı, mən ona. Ancaq nə o danışırdı, nə də mən. Lakin dalanımızda nə isə bir boğuşma kimi olduğunu açıq hiss edirdim. Kisə yiyəsi də burada nə isə gördüyü üçün qaçdı. İgid hər yerdə özünü göstərər. Odur ki, mən də bütün cəsarətimi toplayıb bir addım-bir addım divar dibi sürünməyə başladım. Hələ dalan ilə tuşlaşanda bədənime bir titrəmə düşdü. Bütün damarlarımda qan bilmirəm dondu, yəni qaynadı. Mən biləni qaynadı. Çünki üçüncü dəfə olaraq dabanlarıma tüpürüb geri götürüldüm. Ərz edirəm, çox da qorxacaqlardan deyiləm ki, qaça da bilməyim. Qaçdığım da ona görə idi ki, bayaqki ölüldən bir dəstəsi də bizim qapımızda idi. Oradan böylə səslər gəlirdi:
—Arvad, aç də! Yeyirəm səni?

Bir arvadın səsi gəlirdi:
—Vay, uşağımı öldürdülər!
—Aç! Yeyirəm səni?..

Hələ mən dalana tuşlaşanda gördüm içəridən üst-üstdən beşatılanlar işləməyə başladı. Daha dayanmağın heç yeri deyildi. Geri götürüldüm. Hələ götürüldüyümü gördüm ki, birdən yekə bir şey üstümə atıldı. Bərk qışqırdım və yerə yıxıldım. Ancaq yıxılmaq vaxtı da deyildi. Əlim tutulu olduğu üçün vuruşa da bilmirdim. Yenə qaçmaqdan başqa çarə yox idi. Bu dəfə də qaçdım. Yenə də bayaqki döngəyə çatıb dayandım. Bu dəfə vəziyyətim daha çətin idi. Çəkmənin o biri tayı da düşmüşdü. Əməkdar qaravulçu çolaq Qaştan balağımın birini nifəsindən cırıb yanımdan sallamışdı. Ombama da əl gəzdirmişdi. O biri balağım yenə də cırmanmış idi. Ancaq papağım yerində idi. Bərk yorğun idim. Dizlərim kəsilirdi. Baxdım ki, çolaq Qaştan ilə vuruşarkən mənim əlimi tutan nə imiş. Gördüm bayaq qarzinkalı arvadın köməyinə getmək istərkən yerdən... götürdüyüm daşdır ki, vuruşmada o qədər özümü itirmişəm ki, yadımdan çıxıb daşı suxarı zad hesab edib əlimdə saxlamışam.

Özümə gələ bilmirdim. O qarzinkalı arvad kim idi və nə köməkbazlıq idi? Yanımdan qaçan əli bıçaqlılar və ağ kəfənli ölümlər kim idi? Hələ dalanımızdakı boğuşma, hələ atılan beşatılanlar... Kimi öldürürlər? Hələ dalanımızın lap ağzında atılan, ayaq üstündə duran o əsrarəngiz kisə... Nə isə, daşı altına qoyub oturdum və papağımı pencəyimin qoltuq cibindən çıxarıb Hamlet kimi qabağıma qoydum və düşünməyə başladım:

—Olum, ya ölüm! Budur əsl məsələ. Nə etməli? Oğul-uşaqdan əl çəkib onları ölümlərin əlində, o boğuşmanın içində qoyub şəhər üçün enmək və orada tin başı dəstə ilə durub

“Hüseyn kürd¹” nağılını danışan milisionerlərin nağıllarına qulaq asmaq və yaxud canımı dişimə tutub o əsrarəngiz kisənin yanından keçmək, ya evə yol tapmaq, ya da biryolluq ölmək... Əvət, ölmək və biryolluq bu palçıqın, bu çamurun üzündən, bu işıqsız, kooperativsiz, klubsuz, yolsuz, mostovoysuz, səkisiz, milissiz və qaravulçusuz küçələrin əlindən xilas olmaq...

(Neçin şəhərin döşənmiş küçələrində yer tapmayan və bu zavallı məhləyə sığışan minlərlə ən yoxsul türk, rus, erməni işçi və əməkçilərinin, vodniklərin, qazan təmizləyənlərin, daş yonanların, qruzçiklərin, həmməllərin və sairənin bu ağır halına baxan yoxdur? Neçin bunların Bakı şurasında danışan bir nümayəndələri yoxdur ki, onların dərdlərini Bakı şurasına bildirsən və desin ki, komunxoz lıqlı küçələrdə qənbər üstündən asfalt salanda bizim də bu küçədə palçıqın içinə beş-altı daş atmayır, heç olmazsa, adamlar daşdan-daşa hoppanaraq gedə bilsinlər. O, komunxozu desin ki, bu məhlədə yaşayana da müalicəxana, məktəb, klub və sairə lazımdır. Heç olmazsa, uşaqların şəhərdəki məktəblərə gedə bilməsi üçün onlara kiçicik bir yol lazımdır... Vadavozni² küçədə Tarayevin evinə az qala parketlə yol çəkmək üçün daş tapılarkən, bu 10 il ərzində bir sajen daş alıb bu zavallı küçələrə döşəmək və minlərlə məktəbə gedən uşaqları, işə gedən işçiləri, çörək və sairə almaq üçün yekə bir dağı aşib çıxan işçi arvadları bu əziyyətlərdən qurtarmaq üçün 3 manat 14 şahı pul tapa bilmir... Malakan bağının³ tinində sökülmüş daxmanın daşı 2-3 gün gecə təmizləndiyi üçün orada yaşayanlar yazmadıqları qəzet, çığırmadıqları iclas qoymadılar.

Qəzetlərdə komunxozun qoparağını qopartdılar. Əgər bu məhlənin də Bakı şurasında bir nümayəndəsi olsa idi ya bəlkə varsa, ağzına isti su alıb dinməz oturmasaydı, ya şura üzvlərindən, vəzifəliyərdən bir neçəsi bu məhlədə yaşasaydı, onda o nə edərdi? O, sadə və doğru sözlər ilə komunxozun bütün zavlarını, zam.zavlarını göz yaşlarında boğar, bu işi ləngidənlərin və 10 ilə bu küçələr üçün plana bir qəpik də salmayanların rəhmətlik atalarını qəbirdən çıxarıb dallarına sarıyardı ki, daha onlar şikayətə gedənlərə “bu neçə ildə necə yaşamışsınız ki, indi bir neçə il də dayanmaq istəmirsiniz”—deyə bilməzdilər. O nümayəndə onlara deyirdi ki, qabaqlar uşaqlarımız məktəbə getmirdilər, adamlar ayaqyalın gəzirdi və ümumiyyətlə mənim də, onun da rəhmətlik babalarımız töylədə mal-qara ilə bir yerdə yatırdı.

İndi hər şey dəyişmiş, inqilab olmuş, adamlar töylələrdən çıxmış, adam olmuşdur. Palçıqlı ayaq ilə girilməyəcək evlərdə yaşayırlar. Keçmişlər kimi yaşamaq yaxşı olsa idi, onda bu Nikolayı yıxmağa, yeni bir inqilab düzəltməyə nə ehtiyac vardı? Bu vuruşmaları, bu vətəndaş müharibələrini, bu inqilab və azadlıq yolunda axan qanları kimin ayağına yazaq?!

---

¹ Ehtimal ki, Hüseyn Kürd Şəbüstərinin illüstrasiyalı “Nağıllar” (Tehran, h. 1926-cı il, fars dilində) kitabı nəzərdə tutulur.

² İndiki Almaz İldırım küçəsi.

³ İndiki Xəqani bağı.

Ayaq dedim, öz ayağım yadıma düşdü. Şoğəribin qanı dayanmırdı ki, dayanmırdı. Gördüm işi bir az da uzatsam, başıma şaxta vuracaq, doğrudan da, Hamlet kim dəli olacağam. Odur ki, durdum ayağa, dəvəlbərazimi yığışdırdım. Papağımı təzədən bükdüm, qoydum cibimə. Qalstukumu açdım, sarıdım ayağımın yarasına... Ancaq Hamlet kimi hələ də qərara gəlməmişdim. Hansı tərəfə gedəcəyimi bilmirdim.

O əsrarəngiz kisə mənim ürəyimə yaman qorxu salmışdı. Orada hər şey ola bilərdi. Oğurluq mal... ola bilərdi. Qoçaq bir oğlanın çarşafını atan və kluba gedən xalası qızı ola bilərdi (genə dirisi olsa idi, dərd yarıydı, bir o qədər də qorxmazdım). Hər şey ola bilərdi. Çünki bu bərilərdə böylə şeylər görünməz deyil... Ancaq məni ən çox qorxudan mənim bilməməzliyim idi. Kisənin böylə əsrarəngiz olması mənim ürəyimi vahiməyə salmışdı... Özümü çox danlamış və iradəmi bir yerə toplamışdım. Allahyana, bir də ona tərəf getmək istədim. Bir də gördüm yuxarıdan, qəbiristanlıq tərəfdən bir qaraltı mənə tərəf gəlir. Nəhs kimi bunun da dalında dolu bir kisə vardı. Doğrusu, can boğazıma yığılmışdı. Qaçmaq fikrində deyildim. İstəsəydim də, ayağım yenə ağrıdığı üçün qaça bilməyəcəkdim. Odur ki, dayandım. Qəti bir səslə:

—Kimsən?—dedim... Gələn dillənmədi. Saymazcasına, adi addımlarla gəlirdi. Mən daha qəti bir səslə:

—Adə hey, eşitmirsən?—dedim.—Kimsən?

Qaraltı mənimlə tuşlanmışdı. Sakit bir hərəkətlə başını qaldırıb üzümə baxdı. Qaranlığın içində gözləri avtomobilin fanarı kimi işıldayırdı. Bütün görkəmində bir yirtuculuq hiss edilirdi. Doğrusu, öz aramızdır, bir istədim yenə də qaçım. Çünki bu cəhətcə mən məşhur Koroğlunun fikrindəyəm. Məncə də igidliyin yüz şərti vardır. Bunlardan doxsan doqquzu qaçmaqdır, biri də gözə görünməmək... Ancaq mən bu dəfə də qaçsaydım, yüz tamam olacaqdı.

O baxdı, mən də baxdım. Sağ ayağımı tinin o biri küçəsinə atıb qaçmaq yerini tədarük etdikdən sonra üçüncü dəfə olaraq daha sərt bir səslə soruşdum:

—Adə, sənə deyirəm eyy... Eşidirsənmi, kimsən?

Qaraltı insafən çox sakit, lakin azacıq sərt bir səslə:

—Sənə nə var?—dedi. Mən o saat özümü yetirdim və o saat vəziyyəti başımda fikirləşdim: Turalım ki, lap hələ oğrudur, quldurdur. Ancaq oğru olanda nə olar. Kişinin sözü ki, hesabidir. —Əbləh, qurumsaq, sənə nə var kimdir? Görüm, sən milisionersən, qaravulçusan ki, gəlib-gedəndən həqq-hesab soruşursan? Ancaq daha qanun yeri deyildi. Çünki oldun dəyirmançı, çağır gəlsin dən Koroğlu. Daha dinməsəydim, deyəcəkd ki, qorxdu. Odur ki, bütün iradəmi toplayıb:

—Necə mənə nə var? Bir bilməyim ki, gecənin bu vaxtında sən kimsən ki, bu xəlvət küçədə bu kisə ilə gedirsən və haradan gəlirsən?—dedim. Öylə də qəti dedim ki, guya indi Ərdəhanın toplarından bir neçəsi vardır. Çərtən kimi bombardıman başlanacaqdır. Kişi

saymazcasına başını aşağı salıb yenə də çox sakit bir səslə:—Qəbiristanlıqdan gəlirəm,—dedi və heç vecinə almadan yoluna davam edib yanımdan ötdü.

Dedim bəlkə kişi öz rəhmətlik babasının sümüklərini Kərbəlaya göndərmək istəyir. Ancaq ismi-əleyhsiz olduğu üçün gündüz utandığından gecə çıxarıb aparır. Qaraltı hələ ötməmişdi ki, birdən gördüm yuxarıdan yenə də ağ kəfənli bir ölü yüyürür və qışqırır:—Adə dayan hey! Sənə deyirəm dayan! Alə tut onu. Tut onu! Dayan sənə deyirəm!

Baxdım ki, yanımdan ötən qaraltı heç vəziyyətini pozmadan gedir. Odur ki, mən başladım şübhəyə. Ölünün əmri kimə idi? Kim dayanmalı idi: mən, ya o qaraltı? Kim-kimi tutmalı idi? Mən onu, ya o məni? İş qorxudan keçmişdi.

—Adə, kimə deyirsən?—dedim.

—O gedən kimdir, ona deyirəm. Adə həyətdən çıxan, kimsən, dayan?—Ölü yaxınlaşdı, gördüm ölü ölü deyilmiş. Bu yazıq bizim qonşumuzdakı invaliddır ki, bir tuman, bir köynəklə oğrunun dalınca çıxıbdır. İşı anladım. Yanımdan keçən oğru imiş. Odur ki, səmimi, yavaşca yumşaldım. Nə lazım, xətası çıxar. Olmadı belə, oldu elə...

—Vətəndaş oğru, a vətəndaş oğru. Bircə zəhmət çək dayan,—deyə bu dəfə çox nəzakətlə qaraltıya müraciət etdim. Ancaq onu artıq görmədim. O, tini burulmuşdu. İnvəlid yanıma gəldi. Məlum oldu ki, vətəndaş oğru onun butkasını açıb, beş-altı şahılıq soğan-kartofunu kisəyə doldurmuş, lakin bunu az görüb həyəətə girmiş və oradakı qoyunu da açmaq istəmiş, ancaq invalid oyanıb onun dalınca düşmüşdür. İş orasıdır ki, bu invalid qaçsaydı, onu tuta bilərdi. Ancaq qorxusundan ona yanaşa bilmirdi. Odur ki, çox təkidlə mənə deyirdi.

—Adə, yüyür tut onu! Oğrudur köpək oğlu.

Mən nə hayda, bu na hayda.—Özün yüyürüb tutsana... İnvəlid olsan da, səs çıxara bilmirsən, daha yüyürməyə nə var? Ancaq mən bilirdim ki, o getməyəcək və getməyinə də nə lazım. Olmadı belə, oldu elə. İtələdi bıçağı... onda nə olsun? Bu işin özü boş işdir. Ancaq mənə bir xeyri dəydi. Bilirəm oxucular anladılar-anlamadılar. Ancaq mən o saat şəhadət barmağımı dişlədim. Ey dili-qafil. Olmaya bayaqkı ölümlər də nöyzənbillah ölü deyilmiş? Helə tuman-köynəklə bayıra çıxan adamlar imiş. Ancaq bunlar tuman-köynəklə bizim qarımızda nə gəzirdilər və beşatılanları atan kimdi?

Səlyanski küçədən birinci Xrebtovi küçəyə burulub qoşunun damına çıxdım. Oradan dalanımız görünür. Dama çıxmaq bir o qədər qorxulu deyildi. Çünki buralarda iki gündən bir oğrular küçədən dama, damdan həyəətə boş atdanıb dolu qayıdırlar. Heç birinin gözünü də füləyən yoxdur. Mənə kim nə deyəcəkdir? Yəni kim var bir söz desin də! Yenə də dalan qələbəlik idi. Qarmaqarışq danışırdılar. Diqqətlə qulaq asdım. Birinin səsinə tanıdım. Bu, bizim qonşulardan biri idi. Özü də xalis diri idi. Qaçmaq yerini tədarüklədikdən sonra yavaşcadan qışqırdım:

—Məşədi Mehdiqulu, sənsən?
—Bəli! Oho, Sancaq bəy, sənsən?
—Bəli.
—Sən hara, ora hara?
—Çıxmışam da.
—Necəsən, kefin, əhvalın?
—Çox sağ ol, çox razıyam.
—Yaxşı, bir de görək haçan gəlmisən?
—Üç gündür...
—Hə... bir de görək bu gecənin yarısında... Uşaqlar salamatdırmı?
—Çox sağ ol...
—Yaxşı, bir de görək... uşaqların anası ikicanlı idi. De görüm zad oldu, ya yox...

Məşədi Mehdiqulu üst-üstdən sorğu-sual yağdırırdı... Nə isə, mən ürəkləndim, divardan aşdım birbaş dalana. Ancaq yenə də fikrim o əsrarəngiz kəsənin yanında idi.

Baxım ki, bu adamlar hamısı məhlə adamlarıdır. Özləri də bizim qapımız deyil, qonşumuzun qapısına toplaşmışlar. Məlum oldu ki, qonşu evdə Əlinin pişiyi Vəlinin kəsəsinə sındırıb və bunun üstündə Əli və Vəli və qardaşları vuruşmalı idi. Bu adamlar da qonşumuzdakı evdə olan telefon ilə danışmağa və rayondan kömək çağırmağa gəlmişlər. Odur ki, bayaq “Arvad, qapını aç”—deyə səs gəlirmiş. Arvad da gecə keçdiyindən qorxub qapını açmaq istəməmişdir. Gələnlər tələsdiklərindən qapını əvvəl yavaş, sonra yumruq ilə, axırda bayırdan götürdükləri qənbər ilə döyürmüşlər.

Qaranlıq gecə, səssiz küçə, yumru qənbər, taxta alaqaçı. Yaxşı ki, mən beşatılan səsi bilmişəm. Özgəsi olsa idi, top səsi bilərdi. Vuruşanlar qabaqca işi yumruqdan başlamışlar. Bundan iş aşmayanda əl atmışlar ağaca “taraqqataraq-taraqqataraq,” bundan da bir fayda çıxmır. Binənüma qoyurlar qabaqca bıçağa, sonra dəhrəyə. Axırda Əli böyük bir məharətlə bıçağı dürtür Vəlinin qarnına və yavaşcadan dızixıb aradan çıxır. Bir də adamlar baxıb görür ki, Vəli uzanıb yerə. Qarnından da qan fantan vurur. Adamlar daha qorxudan bıçaq vurana yaxın dura bilməyirlər. Ancaq oradan çıxandan sonra neçinsə düşürlər onun qardaşının üstünə: vur ki, vurasan! O da görür ki, iş qurum-qolaysızdır, atasını yandıracaqlar, qapırət dəhrəsini, qabağına gələnlərə bir dəhrə.

Adamlar pərən-pərən olurlar, üz qoyurlar qaçmağa. Bu da onların dalınca. Hələ yaxşı ki, mənəim əqlimə gəlib bayaq divarın dibinə sıxılmışam. Yoxsa böyük tikəm noxuddan da xırda doğranarmış. Nə var ki, əlini tutan yox, ayağını tutan yox... Məni görən kimi, adamlar tez yığışdılar başıma. Ay Sancaq yoldaş, gəl bir sən irayona danış, bəlkə bir şey çıxa... Məlum oldu ki, iş yumruq davasına müncər olanda rayona zəng çalib milis çağırırlar.

—Kimsən? Adın nədir? Hansı kənddənsən? Anan neçə yaşında ərə gedib? Atan neçə yaşında evlənib? Hələ rayonda adam yoxdur. Gələndə göndərərik,—deyərlər.

Gözləyərlər gələn olsun. İş ağac davasına çatınca, bir də zəng çalır. Yenə də rayondan həmin o sözlər:

—Kimsən? Adın nədir? Hansı kənddənsən? Xalan qızı çarşafı gəzir, çarşafsız? Bibin oğlunun bir arvadı var, iki arvadı? Yaxşı göndərərik... İş bıçaqlaşmaya çatanda bir də zəng çalır—yenə də gələn olmur. Arvadı da qorxudan qapını açmaq istəmir. Odur ki, taraqqataraq beşatılan səsi verir...

Telefonu götürdüm. İkinci rayonu istədim. Genə də anketə başladı.

—Kimsən? Vuruşan kepkalıdır, papaqlıdır? göndərərik...

Tələsik yardıma zəng çaldıq.

—Kimdir? Hansı küçədəndir? Qoyun faytona, gətirin.

—Canım, burada fayton nə gəzir?

—Hansı küçədədir?

—Böyük Səlyan küçəsində.

—Oho?! Yox, yox... Gələ bilmərik. Ora nə fayton yolu yoxdur, nə də maşın yolu.

Vurulan da tir uzanıb yerə, əl-ayağını uzadıb ki, ölürəm. Doğrudan da qan dayanmırdı. Əlinin qardaşı da dəhrəni qapıb qabağına çıxanı şappalayır.

Telefon ilə danışarkən gözüm divardakı saata ilişdi. Baxdım saat hələ indi on tamam olur. Sən demə mənim saatım gündüz birin yarısından yatırmış. İstədim düzəldim, gördüm vurhavurun içində saatın şüşəsi də düşüb, böyük əqrəbi də. Yazılarının da yarısı tökülübüdür. Nə isə, saat 10-dan çağırdığımız milis gecə saat 3-də gəldi çıxdı. Bıçaqlanan da dörd saat idi ki, özündən getmiş, qan dayanmırdı. Dəllək Əlimərdan gəldi. Məsləhət gördü ki, bilovu tüpürçək ilə islatsınlar, sonra da bakir bir qızın hörüyünü bilova sürüb yaraya bassınlar.

Axtardılar, bakir qız tapmaq çətin oldu.

Qəssab Ağacan resept verdi ki, mal iliyi ilə qoyun ödünü qarışdırıb qoysunlar... Qoydular, qan dayanmadı. Nöyüt Süleyman dedi ki, bir az nöyüt xılxı ilə sabunu qarışdırıb qoysunlar... Qoydular, dayanmadı. Dabbağ Səməd də gəldi ki, bir az qoyun astarı çəkin. Qalayçı Qurban da dedi ki, bir az qazan qarası ilə qurşun pası qoyun. Qoydular, dayanmadı. Hörümçək qoydular, dayanmadı. Batdaq qoydular, dayanmadı. Dəstərxan qoydular, dayanmadı ki, dayanmadı. Hələ kişinin qarnına təzəcə yorğan təpişdirirdilər ki, bu yandan xəbər çıxdı ki, tələsik yardımın maşını gəlib qalib Şura küçəsinin altında, yuxarı çıxma bilmir. Biz bir-iki nəfər getdik rayona şahid... Yuxarı qayıdırdıq, gördük beş-

altı nəfər adam qıçları öz qaydasilə dizlərinə kimi çırmamış, çiyinlərində ölü mafəsinə (katafalka) oxşayan bir şey aşağı gəlirlər. Heyrət etməmək olmazdı. Gecənin bu vaxtında hansı axmaqdır ölü basdırır. Düşünürəm ki, yəqin ölünü basdırıb qayıdırlar. Yavaşca birini yaxaladım.

—Bibioğlu, bu mərhumu gecə neçin basdırdınız—deyə soruşdum...

—Ölü basdırmamışıq...

—Mafa doludur, boş?

—Doludur.

—Yaxşı, bəs qəbiristanlıq geridə, bu rəhmətliyi şəhərə neyçün aparırsınız?

Tutduğum adam sorğularımdan çox darıxırmış və çox da qaba cavab verirdi.

—Canım, mafadakı ölü deyil, hələ diridir.

Mən lap çaşıb qalmışdım. Bu yaşa çatmışdım, mafada diri görməmişdim...

—Yoldaş Sancaq, bu hələ bayaqkı məsələdir də... Bu oğlan səni tanıyır. Mafadakı Vəlidir...—deyə Məşədi Mehdiqulu mənə də anladır...

—Yaxşı, bəs bunu mafaya niyə qoymuşsunuz?

—Haftavamil palçıqdan gələ bilmir.

Nərdivan-filan da tapılmadı. Məhəlləmizdə də bircə məsciddən başqa heç bir müəssisə yoxdur. Ümidimiz yenə də oraya gəldi. Mafanı götürdük. Yaralını qoymuşuq içinə, havtavamilə aparırıq. Mən mafanı görəndə qabaqcadan bir fatihə verib əlhəm-qulhuvəllah oxumuşdum. Onu da qaytardım, oxudum abadanlıq şöbəsinə işləyənlərin bidərət ölümlərinə. Özüm də yönəldim evə tərəf. Ancaq onu gördüm ki, altıncı Təzə Pir küçəsilə Şura küçəsinin ortasında mafa yolun bir tərəfində durub, maşın o biri tərəfdə... Orta qurşağa kimi palçıqdır. Nə maşın bu yana keçə bilir, nə mafa o yana... Şofer çıxıb maşının kuzasına, fərşil dırmaşıb maşının damına, maşın özü də batıb palçığa çıxıb bilmir... Vəligilin adamları bu yandan fişgırır, şofernən fərşil də o yandan. Burada mənim yadıma Əsli-Kərəm əhvalatı düşdü... Əsli balqonda qalıb, Kərəm balqonun altında...

Mən gördüm bunların işi uzun çəkəcək, özüm də çox yorğunam. Odur ki, genə dəniz kimi dayanan çamurun içindən sərçə kimi daşdan-daşa hoppanaraq evə tərəf üz qoydum. Hələ tək qalan kimi genə o əsrarəngiz kisə yadıma düşdü... Dalana necə yaxınlaşacağımı bilmirdim. Başımda qiyamət qopmuşdu. Hələ dalana bir azca qalmış təzədən dəhşət məni bürüdü. Yenə də bir kölgə... yenə də dalanda bir kisə xəfəki-xəfəki, əyilə-əyilə divar dibilə sürünürdü. Ancaq daha qaçmağa təqətim qalmamışdı... dayanmışdım. Kölgə yaxınlaşdıqca daha aydın görünürdü. Təəccüblü burasıdır ki, kölgənin başında çarşaf vardı. Arvad idi, kişi idi, onu bilmirəm. Ancaq çarşafı açıq-aydın seçilirdi. Birdən arvad başını götürüb məni görcək, kisəni yerə buraxıb daban aldı. Mən daha canımdan bezmişdim...

—Arvad dayan—deyə bağırdım. Arvad dayandı. Nə o mənə tərəf gəldi, nə mən ona tərəf.
—Arvadsan, kişi?—dedim. Arvad bir qədər baxdı və birdən gözlərini mənə zilləyib birbaşa üstümə yeriməyə başladı. Mən müvazinəmi itirdim. Hələ qaçmaq istəyirdim, birdən ona baxdım. Gözlərimə inanmadım. Bu arvad mənim qoca nənəm idi...
—Nənə, bu nə əhvalatdır?—Nənəm danışmadı.

—Bu kisədə nə vardır?—Nənəm başını aşağı dikdi və yoluna düzəldi. Mən, doğrusu, qorxudan kisəyə yaxın düşmədim və nənəmin ardınca gedərək təkrar-təkrar soruşurdum.
—Axı bu kisədə nədir?—Nənəm mənim israrımdan təngə gəlib çox acıqlı bir səslə dedi:
—Ay balam, sənin təbiətin birtəhərdir. Allaha inanmırsan, peyğəmbər deyənə qulaq asmırsan. Mən bu sirri sənə açə bilmərəm.

Mən maraqdan boğulurdum. Bu nə sirr idi ki, onu göylərin ildırımından, gecələrin qaranlığından başqa kimsə bilməməli idi? Dalana yaxınlaşdıqca mən ayaqlarımı yavaşlırdım. Çünki bayaqkı əsrarəngiz kisə də yadımdan çıxmamışdı. Qorxudan dalana yaxınlaşə bilmirdim.

—Yaxşı, nənə, axı o kisələrdən biri də bizim dalanın ağzına salınmışdır.—Nənəm hiddətindən partladı.
—Bilirəm, köpək uşağı, bilirəm o kisə kimindir. Sabah onu qəzetə verməsəm, atamın qızı deyiləm. O istəyir bizə hayıf versin...
—Axı kisədə nədir?
—Heç nə!

Mən əgər sabah o kisəni onun ölüsünün görənə saldım, mən də oldum Kərbəlayı Səməndərin qızı... Nənəm bərk acıqlanmışdı. Mən kisəyə yaxınlaşmamaq üçün yavaş-yavaş gedirdim. Nənəm axsaq ördək kimi yanlarını basa-basa qabaqda yeriyirdi. Kisəyə çatdı, boğazından yapışdı. Görünür, dalına almaq istəyirdi. Gücü çatmadığı üçün o... acıqlı-acıqlı üzünü mənə tutub:—Gəl bu kisəni qoy dalına,—dedi. Mən yaxın gəlmək istəmərdim. Nənəm oturdu. Kisəni belinə saldı. Durdu ayağa və bu dəfə üzüyuxarı löhləməyə başladı.

Mən dalan qapısını sərbəst görüb tez özümü dürtdüm içəri. Ancaq nə olursa olsun, bu gecə bu əsrarəngiz kisənin məzmununu və macərəsini öyrənməli idim. Həyəət qapısını açdım. Gözüm içəri sataşınca birdən-birə duruxdum qaldım. Neçinsə, işıqlarımız yanmırdı. Evimizdə bir çaxnaşma vardı. Heç böylə olmazdı. Gediləcək bir yer olmadığından külfət hamısı axşamdan “küftə-bozbaş,” kəlləni atıb yerə, bir də səhər durur. Yolsuzluqdan tiatroya gedən yox ki, oradan qayıtsın, məktəbə gedən yox ki, dərə əzbərləməyə otursun. Məktəb yaşında iki qulbeçəniz var. Yaxında məktəb və aşağıdakı məktəblərə enmək üçün yol olmadığından heç biri məktəbə gedə bilmir və getmir.

Şübhəm daha da artdı. Nənəmin kisəsini də bu işin üstə əlavə etdim və yəqin elədim ki, evimizdə fəvqəladə bir hadisə üz vermişdir. Tez özümü içəri yetirdim. Gördüm aralıq çox məxsuşdur. Uşaqlar hərəsi bir küncə sıxılıb ağlayırlar. Bibim qızı evin ortasında oturub qışqırır, qaynatam quranın ağzını açıb bütün imamları və həddən artıq həzrəti Abbasi çağırır. Bir nəfər də rus arvadı evin o küncündən bu küncünə, bu küncündən o küncünə qaçıb əllərini öpür. Mən duruxdum. Ancaq çox keçməmiş məsələ aydınlaşdı. Bəlli oldu ki, bibim qızı nəhs kimi küçənin yarısında başlayıb ki, doğuram. Əri deyib arvad, bu gecə vaxtı sənin üçün həkimi hardan tapaq, mama haradan tapaq və tapsaq da bu palçıqda haradan gətirək. Yat, sabah doğarsan. Arvad razı olmuyub. O deyib, bu deyib. Axırda kişi hövsələdən çıxıb əl atıb lapatkanın sapına...

Ancaq yaxşı ki, lapatkası yoxuymuş. Arvada bir... iki... aləm qarışıb bir-birinə. Bizim arvad da vəziyyəti böylə görüncə boğaz arvadı gətirib evimizə. Qonşumuzdakı Sərfinaz xala gəlib başlayıb işə. Hə çalışıb-vuruşub uşaq olmayıb ki, olmayıb. Axırda görüblər ki, arvad tələf olacaq, istər-istəməz qaynatam dayımın uzunboğaz çəkmələrini geyib enir şəhərə. Bir mama tapıb ötürür faytona. Şura küçəsində faytonçu bunları düşürür. Çünki ondan yuxarı on minlərlə işçi yaşasa da, küçə yolu yoxdur...

Şura küçəsində yeni çəkilmiş tramvayla fırtınadan salamat gəlirlər. Oradan yuxarı düşürlər dərə-təpəyə hopbana-hopbana gəlirlər. Axırda Səlyan küçəsinin tinində mama keçə bilmir. Qaynatam mamanın çamadanını alır dalına, özünü də çəkmə-corabı batmasın deyər alır qoltuğuna. Ancaq küçənin ortasında palçığa ilişir qalır ki, bu yerdə də mən onlara rast gəlmişəmmiş. Nə isə qaynatam yıxılır. Mama da özü aşır. Mamanın çəkməsi, corabı palçıqda qalır. Qaynatamın da ombası burxulur.

Çamadan da düşür evə gələndə. Məlum olur ki, lantset, pinset və bütün karəsti hamısı dağılıb, çamadan da palçıq ilə dolmuşdur. İndi də uşaq çəp gəlib. Həkim lazımdır. Mama döyür başına. Heç kəs də qorxudan gedə bilmir. Odur ki, qaynatam həkim dalınca getməkdənsə, Quran dalınca getməyi daha münasib görmüşdür. İçəri girən kimi qulbeçəniz ağlaya-ağlaya yanıma qaçdı. Ev yiyəsi də axsaya-axsaya yanıma gəlib iki kağız verdi ki: ay başına dönüm, bu kağızlar çastdan gəlib. Bir gör nə istəyir. Bu qoca dul arvad öz əllərilə palçıqdan kərpiç basıb üç dənə otaq kimi tikə bilmişdir ki, onun da ikisini bizə verib, birinə də özü sığınmışdır. Ev ortağı belə 250 manata başa gəlmişdir.

Kağızlara baxdım, gördüm arvadı qaravul pulu vermədiyini üçün 28 manat, zibil pulu da vermədiyini üçün 5 manat cərimə etmişdir. Arvad eşidəndə yazığın rəngi qaçdı. Mən arvada nə isə demək istəyirdim ki, nənəm əlində iki boş kisə içəri girdi. Kisələr yenə yadıma düşdü. Lap daha özümdən çıxmışdım ki, arvad sözə qatışub bu sirri açdı. Bilirsinizmi kisədəki nə imiş? Kisədəki zibil imiş. Zibil arabası zibil aparmadığından gecələr kişilər, arvadlar zibili kisəyə doldurub, bu onun qapısına tökür, o bunun qapısına. Nənəm də zibili dul arvad üçün pay daşıyırmiş. Doğrusu, bu işlərin hamısı mənə bir növ təsir etdi. Ciddi düşünmək lazım idi. Əlimi atdım pencəyimin cibinə ki, papağımı yenidən çıxarıb

qoyum qabağıma və əməlli-başlı bir düşünüm. Birdən əlim sütlədi və gücsüz yanıma düşdü. Baxdım... Papaq düşmüşdü.

Veb direktor: Betti Bleyer

Mətni yığdı: Səkinə İsgəndərova

Veb üçün hazırladı: Ülviyyə Məmmədova

AZERİ.org qoyuldu: mart, 2004